

Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD), Cilt 5, Sayı 12, Temmuz 2018, ss. 187-205.

Journal of Ottoman Legacy Studies (JOLS), Volume 5, Issue 12, July 2018, pp. 187-205.

ISSN 2148-5704

DOI Number: 10.17822/omad.2018.106

Geliş Tarihi/Received: 24.06.2018 Kabul Tarihi/Accepted: 21.07.2018

BİR ARNAVUT MİLLİYETÇİSİ: ŞAHİN KOLONJA (1867-1917)

An Albanian Nationalist: Shahin Kolonja (1867-1917)

Said OLGUN*

Öz: 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi, Arnavut milliyetçiliğinin gelişimindeki önemli kırılma noktalarından biridir. Bu tarihten sonra bir yandan mensupları tarafından Arnavut kimliğinin benimsenmesine çalışılırken bir yandan da inşası gerçekleştirilen bu kimliğin Avrupa ülkeleri tarafından tanınmasına yönelik çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Siyasî ve kültürel alanlarda yoğunlaşan bu faaliyetler çoğu zaman Osmanlı ülkesindeki yükseköğretim kurumlarından mezun olarak devletin çeşitli kademelerinde görev üstlenen Arnavut milliyetçileri tarafından yürütülmüştür ki onlardan biri de Şahin Kolonja'dır. Bu çalışmada Mekteb-i Mülkiyeden mezun olduktan sonra bir müddet öğretmenlik, müdürlük ve kaymakamlık gibi idarî ve mülkî bir takım görevlerde bulunan Şahin Kolonja'nın hayatı ile Arnavut milliyetçiliğine yönelik siyasî ve kültürel faaliyetleri üzerinde durulmuştur. 1901-1908 yılları arasında Sofya'da çıkarmış olduğu Drita isimli gazete dönemin en popüler Arnavutça süreli yayını olmuştur. Meşrutiyetin ikinci defa ilanından sonra Meclis-i Mebusana Görice mebusu olarak giren Şahin Kolonja, Arnavut alfabesinin tespiti için toplanan Manastır Kongresi'nde önemli bir rol üstlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Şahin Kolonja, Şahin Takî, Arnavut Milliyetçiliği, Drita Gazetesi

Abstract: The Ottoman-Russian War (1877–1878) was one of the most significant breaking points for Albanian nationalism. In the period that followed, while trying to adopt their new Albanian identity, the Albanian people were also striving to have this identity that they were trying to create recognized by the European countries. These political and cultural oriented activities were generally carried out by Albanian nationalists who had graduated from higher education institutions across the Ottoman Empire, and who worked at different levels in public institutions. Shahin Kolonja was one such person. The main focus of this study is the life and Albanian nationalism-oriented political and cultural activities of Shahin Kolonja, who graduated from the Mekteb-i Mülkiye and who took on administrative and such civilian duties as teacher, school principle and district governor. The “Drita” daily newspaper, published by Kolonja in Sofia between 1901 and 1908, was the most popular Albanian periodical at the time. After the declaration of the second constitutional monarchy, he became a member of the Chamber of Deputies (Meclis-i Mebusan) as the deputy for Görice (Korça), and took up an important role in the Congress of Manastır that was established to come up with an Albanian alphabet.

Keywords: Shahin Kolonja, Shahin Taki, Albanian Nationalism, Drita Newspaper

1. Ailesi ve Eğitimi

Şahin Kolonja Şahin Takî ve Kolonyalı Şahin gibi isimlerle anılmıştır. 1867 yılında Manastır vilayetinin Görice sancağına bağlı Kolonya kazasının İstarye köyünde doğmuştur. Babası Kahraman Bey,¹ bölgenin önemli Bektaşî ailelerinden biri olan Ypi ailesine mensuptu.² Doğduğu köydeki sıbyan mektebinde ilköğretimini tamamladıktan sonra Görice rüştiyesine

* (Dr. Öğr. Üyesi), Siirt Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Siirt/Türkiye, e-mail: saidolgun@hotmail.com, ORCID: orcid.org/0000-0002-9171-2788

¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezâreti Sicill-i Ahvâl Defterleri (DH. SAİD.d), 78/53, Hicri (H.) 29.12.1284 (22 Nisan 1868).

² Nathalie Clayer, “The Albanian Students of the Mekteb-i Mülkiye ‘Social Networks and Trends of Thought’”, *Late Ottoman Society: The Intellectual Legacy*, Ed. Elisabeth Özdalga, RoutledgeCurzon, London and New York 2005, s. 315.

devam etmiş ve buradan mezun olmuştur. İlk ve orta öğretimini memleketinde tamamladıktan sonra yükseköğrenim görmek üzere imparatorluğun başkenti İstanbul'a gelmiştir.³

Burada Mekteb-i Mülkiyenin idadi kısmını tamamladıktan sonra yüksek kısmına devam etmiş⁴ ve 1892 yılında "âlâ" dereceyle mezun olmuştur. Anadili Arnavutçanın yanı sıra o dönemde Rumeli'de doğup büyüyen birçok kişinin sokakta öğrendiği Rumca ile eğitim süresince öğrendiği Türkçe, Arapça, Farsça ve Fransızca dillerine de oldukça aşinaydı.⁵

Şahin Kolonya'nın Jön Türklerle tanışması ve örgüt faaliyetlerinde yer almaya başlaması Mülkiyedeki öğrencilik yıllarında gerçekleşmiştir. İttihat-ı Osmanî'nin kurucularından İbrahim Temo'nun hatıratında ifade ettiğine göre, o günlerde cemiyete üye olmasını sağladığı iki Mülkiyeli vardır. Her ikisi de Arnavut olan bu iki Mülkiyeliden biri Necib Draga iken diğeri de Şahin Kolonya'dır. Kaderin bir cilvesi olsa gerek ismi geçenlerin üçü de II. Meşrutiyet sonrası milletvekili olarak Osmanlı Meclis-i Mebusanında görev yapmışlardır.⁶ Şahin Kolonya, Mekteb-i Mülkiyedeki diğer Arnavut öğrencilerin cemiyete katılımlarını sağlamıştır. Bu çerçevede İttihat Terakki'nin tanınan isimlerinden Leskovikli Mehmed Rauf Bey, oda arkadaşı Şahin Kolonya vasıtasıyla cemiyete üye olan Arnavutlardan biridir.⁷

Şahin Kolonya, Türk edebiyatının önemli isimlerinden Şemseddin Sami'nin kardeşi Naim Frasheri'nin kızıyla evlenerek meşhur Frasheri ailesiyle akrabalık kurmuştur.⁸

2. Öğretmenliği

Genç Mülkiyeli okuldan mezun olduktan sonra memuriyet hayatına mülkî idarede görev alarak başlamamıştır. Yirmi dört yaşındaki Şahin Kolonya, 18 Haziran 1892'de Selanik Ziraat Mektebine müdür muavini olarak atanmıştır. Bu göreve atanmasından yaklaşık altı ay sonra 4 Aralık 1892'de okulun muallim-i evvelliğine nakledilmiştir.⁹

Selanik Ziraat Mektebi'ndeki görevine çok uzun süre devam etmeyen Şahin Kolonya, 13 Ocak 1893'te görevinden istifa etmiş ve 8 Haziran 1893'te Edirne İdadisine müdür üçüncü yardımcısı olarak atanmıştır. Muavin-i salislik görevinin yanı sıra Türkçe, hendese ve hikmet derslerini okutmakla görevlendirilmiştir. 13 Ocak 1894 tarihindeyse muavin-i salislikten muavin-i evvelliği terfi ettirilmiştir.¹⁰

Şahin Kolonya, öğretmenlik yaptığı okullarda, Arnavut çocuklarıyla doğrudan doğruya temas kurmasının etkisiyle Arnavut milliyetçisi söylem ve eylemleriyle, onları Arnavutça yayınları okumaya ve takip etmeye teşvik etmiştir. 1905 yılında kurulan ilk Arnavut komitesinin üyelerinden Seyfi Vllamasi, 1893 yılında burslu öğrenci olarak kabul edildiği Edirne İdadisindeki öğretmenlerinden biri olan Şahin Kolonya'nın telkinleriyle Arnavutça okumayı

³ BOA, *DH.SAİD.d.*, 78/53, H. 29.12.1284 (22 Nisan 1868).

⁴ Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C. 3, Mars Matbaası, Ankara, 1969, s. 459.

⁵ BOA, *SAİD.d.*, 78/53, H. 29.12.1284 (22 Nisan 1868).

⁶ İbrahim Temo, İttihad ve Terakki Cemiyetinin Teşekkülü ve Hidemat-ı Vatanîye ve İnkılâb-ı Milliye Dair Hatıratım, *Biz İttihatçılar*, Yay. haz.: Nurer Uğurlu, Örgün Yay., İstanbul Haziran 2009, s. 67. Bilgin Çelik, "Üç Kimlikli Bir Jön Türk Aydını: Dr. İbrahim (Ethem) Temo (1865-1945)", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 12, S. 1, 2010, s. 83.

⁷ Mehmed Rauf, Şahin Kolonya ile olan irtibatını öğrenciliğinden sonra da mektuplaşarak sürdürmüştür. Leskovikli Mehmet Rauf, *İttihat ve Terakki Ne İdi?*, Yay. haz.: Bülent Demirbaş, Arba Yay., 2. Baskı, İstanbul 1991, s. 17-19.

⁸ Nathalie Clayer, *Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri*, çev. Ali Berktaş, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., 1. Baskı, İstanbul 2013, s. 332.

⁹ BOA, *SAİD.d.*, 78/53, H. 29.12.1284 (22 Nisan 1868). BOA, Maârif Nezareti Mektubi Kalemi (*MF.MKT*), 220/29, H. 18.02.1312 (21 Ağustos 1894). Selanik Ziraat Mektebi hakkında bkz. Sevtap Kadioğlu, "Osmanlı Döneminde Türkiye'de Ziraat Okulları Üzerine Notlar ve 'Tedisat-ı Ziraiye Nizamnamesi'", *Kutadgubilig*, S. 8, İstanbul Ekim 2005, s. 239-257.

¹⁰ BOA, *MF.MKT*, 177/118, H. 29.01.1311 (12 Ağustos 1893). BOA, *MF.MKT*, 177/127, H. 29.01.1311 (12 Ağustos 1893). BOA, *MF.MKT*, 234/59, H. 25.04.1312 (26 Ekim 1894). BOA, *SAİD.d.*, 78/53, H. 29.12.1284 (22 Nisan 1868).

öğrenmiştir.¹¹ Öyle ki Şahin Kolonya, o dönemde hapisanede tutuklu bulunan Arnavut asıllı iki hocaya Arnavutça kitaplar götürmekten de geri durmamıştır.¹²

1896 yılına kadar Edirne’de görev yapan Şahin Kolonya, 4 Temmuz 1896’da Gümülcine İdadisine müdür olarak tayin edilmiştir. Okulda idareciliğine ek olarak Türkçe, tarih, coğrafya ve malumat-ı fenniye derslerini de okutmuştur. Ancak, bu dönemde memuriyet yerinin değiştirilmesi veya istifa için üretilen genel geçer bir bahane haline gelmiş olan memleketin havasına ve suyuna uyum sağlayamama bahanesine o da sığınarak 4 Eylül 1897’de buradaki görevinden istifa etmiştir.¹³ Bununla beraber bu istifası mülkî görevlere atanmasının da yolunu açmıştır.

3. Mülkî Görevleri

Manastır vilayetinin Serfiçe sancağının Kozana kazasında kaymakamlık yapan Fahreddin Efendi’nin vergi tahsilindeki kötü yönetimi ve bölgede konuşulan dillere hâkim olmaması nedeniyle halkla iletişim kurmakta güçlük çekmesi, idarî bir takım sıkıntılara sebebiyet vermekteydi. Buna bağlı olarak hükümet, onun yerine mahallî dillere hâkim ve Mekteb-i Mülkiye mezunu yeni bir kaymakam arayışı içerisine girmiştir. Neticede bölgede konuşulan Arnavutça ve Rumcaya aşına, Mekteb-i Mülkiye mezunu Şahin Kolonya, Gümülcine İdadisindeki görevinden istifa ederek ayrılışından yaklaşık dört ay sonra, 10 Şubat 1898’de ilk mülkî görevi olan Kozana kaymakamlığına atanmıştır.¹⁴

Şahin Kolonya, Kozana kaymakamlığındaki gayretleri ve hizmetleri üzerine 21 Mart 1899’da “rütbe-i salise” ile ödüllendirilmiştir.¹⁵ Aynı yıl, bir Yunan çetesinin Kozana’yı basarak asayışı bozacağı yönündeki bir istihbarat üzerine alınan tedbirlerle altı çete üyesi sağ olarak ele geçirilmiştir. Çetenin çökertilmesinde doğrudan doğruya rol üstlenen Şahin Kolonya, bu başarısından dolayı da 14 Ekim 1899’da dördüncü rütbeden Nişan-ı Âl-i Osmanî ile ödüllendirilmiştir.¹⁶

Şahin Kolonya, Kozana kaymakamlığı esnasında bölgeye ve bölgede konuşulan dillere hâkimiyeti nedeniyle farklı görev ve sorumluluklar da üstlenmek zorunda kalmıştır. Bu dönemde Rumeli coğrafyasında faaliyet gösteren çok sayıda silahlı örgüt vardı. Bu örgütler, silah ve cephane ihtiyacını çoğu zaman kaçak yollarla yurtdışından tedarik ediyorlardı. 1899 yılında Paris sefaretince merkeze gönderilen bir yazıda, İngiltere’den Korfu’ya oradan da Ayaserandi İskelesi üzerinden Yanya, Kavala, Siroz taraflarına silah sevk edildiği ve bunların genellikle manastırlarda saklandığı; İtalya’dan da Karadağ üzerinden Merdita Arnavutlarına silah ve cephane sevk olunduğu yönünde bilgilere yer verilmiştir. Bu çerçevede Osmanlı ülkesine kaçak yollarla silah sevkinin önlenmesi, o güne kadar ülkeye giren silahların nerelere sevk edildiğinin ve nerelerde saklandığının tespiti için bir müfettiş görevlendirilmesine karar verilmiştir. Bu iş için Dâhiliye Nezareti tarafından Arnavutça, Rumca, Bulgarca ve Fransızca dillerine hâkim ve bölgeyi yakinen tanıyan Kozana kaymakamı Şahin Kolonya görevlendirilmiştir. İlk olarak İstanbul’a çağrılan Şahin Kolonya’ya, Selanik, Yanya ve Manastır vilayetlerinde bir iki ay süreyle yapacağı tahkikat için aylık 5.000 kuruş verilmesine karar verilmiştir.¹⁷ Alman bu karar üzerine Şahin Kolonya, 1898 yılının Aralık ayı sonlarında

¹¹ Clayer, *age*, s. 276.

¹² Clayer, *agm*, s. 301.

¹³ BOA, SAİD.d, 78/53, H. 29.12.1284 (22 Nisan 1868), BOA, MF.MKT, 290/63, H. 14.05.1313 (2 Kasım 1895). BOA, MF.MKT, 372/34, 26.05.1315 (14 Kasım 1895).

¹⁴ BOA, İrade Dâhiliye (İ.DH), 1352/57, H. 19.09.1315 (11 Şubat 1898). BOA, Bâbiâli Evrak Odası (BEO), 1081/81012, H. 25.09.1315 (17 Şubat 1898). BOA, SAİD.d, 78/53, H. 29.12.1284 (22 Nisan 1868).

¹⁵ BOA, Dâhiliye Nezâreti Mektubi Kalemi (DH.MKT), 2162/10, H. 09.09.1316 (21 Ocak 1899). BOA, SAİD.d, 78/103, H. 29.12.1284 (22 Nisan 1868).

¹⁶ BOA, DH.MKT, 2224/119, H. 16.03.1317 (25 Temmuz 1899). BOA, SAİD.d, 78/53, H. 29.12.1284 (22 Nisan 1868).

¹⁷ BOA, Yıldız Mütenevvi Maruzât Evrakı (Y.MTV), 185/114, H. 27.08.1316 (10 Ocak 1899).

İstanbul'a hareket etmiştir.¹⁸ Onun gidişinden bir müddet sonra Manastır valisi Kerim Bey, Dâhiliye Nezaretinden Şahin Bey'in işinin uzaması durumunda yerine yeni bir kaymakam atanması talebinde bulunmuştur. 16 Mart 1899'da "ağnam tadadı ve resminin tahsili zamanı" olması; kazanın önemli bir mevkide bulunuyor olmasına rağmen naibin dahi İstanbul'da bulunması; meclis-i idarede yalnızca Malmüdürünün olması nedeniyle Şahin Bey'in veya o gelinceye kadar Deşkat nahiye müdürünün vekâleten kaza kaymakamlığına gönderilmesini talep edilmiştir. Şahin Kolonya'nın kaymakamlık yaptığı bölgeye vukufu ve Kozana'nın önemli bir mevkide bulunması nedeniyle onun Kozana'daki görevine iadesi Dâhiliye Nezaretince de uygun görülmüştür.¹⁹ Netice, Şahin Bey, 1899 yılının Nisan ayı başlarında Kozana kaymakamlığı görevine geri dönmüştür.²⁰

Kozana'ya dönüşünden bir müddet sonra Şahin Bey'in akraba ve kardeşlerinden oluşan bir gurubun ellerinde bulundurdukları kuponların aşar bedeli olarak kabul edilmesi yönünde talepleri olmuştur. Ancak bu talep, mahallî Malmüdürü Abdülmuin Efendi tarafından reddedilmiştir. Bunun üzerine Şahin Bey, Malmüdürünü darp etmiştir. Şikâyet üzerine hakkında tahkikat başlatılan Şahin Bey,²¹ 16 Mart 1900 tarihinde Selanik vilayetine bağlı Aynaroz kazası kaymakamlığına atanmıştır.²² Hatta bu olaydan dolayı, Manastır Valisi Kerim Bey, inatçı ve şiddet eğilimli kişiliği nedeniyle yabancı devletlerin yakından ilgilendikleri Aynaroz gibi önemli bir yere atanmasının, ileride devleti sıkıntıya düşürecek yanlış bir harekette bulunabileceği endişesi nedeniyle bir süre ertelenmesini istemiştir.²³ Ancak, valinin bu talebi olumlu karşılanmadığı gibi Şahin Kolonya da büyük bir memnuniyet içerisinde yeni görev yerine gitmiştir.²⁴

Aynaroz kaymakamlığını yürütürken Şahin Bey'in başka bir yere tayin edilmesine karar verilmiştir. O sırada Avlonya kaymakamlığında bulunan Halid Hüsrev Bey ile becayiş yapmasının uygun olacağına karar verilerek;²⁵ 27 Ekim 1900 tarihinde Avlonya kaymakamlığına atanmıştır.²⁶ Ne var ki Şahin Bey yeni görev yerine gitmeyecektir.

4. Firarı

Yeni görev yeri Avlonya'ya gitmek üzere İstanbul'dan ayrılan Şahin Kolonya,²⁷ 19 Aralık 1900'de Korfu'ya gitmiştir. Korfu'ya ulaştıktan yaklaşık bir hafta sonra ise İtalya'nın Adriyatik kıyılarındaki Brindisi şehrine kaçtığı duyulmuştur.²⁸ Avrupa'ya kaçışından sonra "neşriyat-ı hâinânede" bulunduğu iddiasıyla 23 Mayıs 1901'de cinayet mahkemesinde gıyabında yapılan yargılama neticesinde "ehl-i fesattan" olduğuna hükmedilerek ceza kanununun 58. maddesinin birinci fırcasına bağlı olarak "müebbeden kalebend" edilmesine karar verilmiştir.²⁹

Avrupa'ya firarından bir müddet sonra Sofya'ya yerleşen Şahin Kolonya, 1902 yılında Bulgaristan Komiserliği'nin yaptığı tahkikatta şapka giyen, Müslümanlarla görüşmeyen ve ara

¹⁸ BOA, Dahiliye Nezâreti Şifre Kalemi (DH.ŞFR), 230/88, Rumî (R.) 19.10.1314 (1 Aralık 1898).

¹⁹ BOA, Y.MTV, 188/43, H. 10.11.1316 (22 Mart 1899).

²⁰ BOA, DH.MKT, 2186/144, H. 27.11.1316 (8 Nisan 1899).

²¹ BOA, DH.ŞFR, 245/1, R. 29.11.1315 (10 Şubat 1900). BOA, DH.MKT, 2328/77, H. 04.12.1317 (5 Nisan 1900).

²² BOA, BEO, 1458/109293, H. 17.11.1317 (19 Mart 1900). BOA, DH.MKT, 2301/58, H. 05.10.1317 (6 Şubat 1900).

BOA, DH.MKT, 2325/38, 27.11.1317 (26 Mart 1900). BOA, DH.MKT, 2332/45, H. 16.12.1317 (17 Nisan 1900).

BOA, DH.MKT, 2346/86, H. 18.01.1318 (18 Mayıs 1900).

²³ BOA, DH.ŞFR, 245/1, R. 29.11.1315 (10 Şubat 1900).

²⁴ BOA, DH.ŞFR, 244/64, R. 13.11.1315 (25 Ocak 1900).

²⁵ BOA, DH.MKT, 2328/120, H. 04.06.1318 (29 Eylül 1900). BOA, DH.MKT, 2409/80, H. 06.06.1318 (1 Ekim 1900).

BOA, DH.MKT, 2434/132, H. 12.08.1318 (5 Aralık 1900).

²⁶ BOA, İ.DH, 1378/60, H. 04.07.13018 (28 Ekim 1900). BOA, BEO, 1574/117992, H. 09.07.1318 (2 Kasım 1900).

²⁷ Dâhiliye Nezaretinden Yanya vilayetine gönderilen 8 Aralık 1900 tarihli yazıda Avlonya'ya gittiği bilgisine yer verilmiştir. BOA, DH.MKT, 2436/4, H. 15.08.1318 (8 Kasım 1900).

²⁸ BOA, Hariciye Nezâreti Siyasi Kalemi (HR.SYS), 1811/27, Miladi (M.) 26.12.1900.

²⁹ BOA, Yıldız Perakende Adliye ve Mezahip Nezâreti Maruzâtı (Y.PRK.AZN), 22/5, H. 04.02.1319 (23 Mayıs 1901).

BOA, Tahrirât-ı Hariciye Odası (HR.TH), 255/104.

sıra Sırbistan'a gidip gelen bir kişi olarak tarif edilmiştir. Gıyabında yapılan yargılamayla ömür boyu kalebendliğe mahkûm edilmesine rağmen Bulgaristan Komiseri Ali Ferruh Bey tarafından hakkındaki tahkikat sürdürülmüş ve hatta bizzat onunla bir görüşme gerçekleştirmiştir. Yapılan görüşmelerde firar ettiğini kesin bir dille reddeden Şahin Kolonya, memuriyeti esnasındaki hizmetlerinden dolayı padişahın takdirine mazhar olduğunu; padişaha sadakatının tam olduğunu; sadakatine mugayir bir yazı yazmaya vicdanın asla razı olmayacağını ama Osmanlı idaresini tenkit etmekten de geri durmayacağını ve istediği zaman İstanbul'a dönebileceğini ifade etmiştir. Görüşmelerde İstanbul'a dönmesi yönünde bir takım telkinler yapılmışsa da bunları reddetmiştir. Buna rağmen hakkında oluşan olumlu kanaate bağlı olarak Dâhiliye Nezareti tarafından Bulgaristan Komiserliği'ne gönderilen yazıyla af dilekçesi vermesi durumunda affedilebileceği bildirilmiştir.³⁰

Zaman zaman Sofya'dan ayrılarak Avrupa ülkelerine giden ve bir takım siyasi ve kültürel faaliyetler yürüten Şahin Kolonya'nın 1905 yılının Ağustos ayında Napoli'den kayıkçı İşkodralı Ali Kaptan'ın kayığıyla ülkeye gireceği yönünde bir takım istihbarat bilgisi gelmeye başlamıştır. Alınan bu istihbarat üzerine bir yandan sahillerde daha sıkı tedbirler alınırken bir yandan da Selanik, Yanya, İşkodra, Manastır ve Kosova vilayetlerindeki halka, Şahin Kolonya'nın yakalanmasına yardım edenlerin sadakatlerini beyan etmiş olacakları ve bu hizmetlerinin parayla ödüllendirileceği bildirilmiştir.³¹

Ülkeye dönmesi yönündeki telkinlere ve yakalanmasına yönelik çalışmalara rağmen Şahin Kolonya, 1908 yılında Meşrutiyetin ikinci kez ilanından sonra ülkeye dönebilmiştir. Yaklaşık sekiz yıl önce Avlonya kaymakamı olarak ayrıldığı İstanbul'a ise Görice mebusu olarak dönecektir.

5. Yayıncılık Faaliyetleri ve Drita Gazetesi

Şahin Kolonya, Avrupa'ya firarından sonra bir ayağı Sofya'da olmak üzere sık aralıklarla Bükreş ve Belgrad'a gidip buradaki Arnavutlarla temas kurarak Arnavut milliyetçiliği yönündeki faaliyetlerini sürdürmüştür. Sofya'ya gidişinden sonra bir müddet yokluk içerisinde yaşamış; şehrin varoş bir mahallesinde, küçük ve pis bir odada "sefilane bir hayat" sürmek zorunda kalmıştır.³² Kendisi gibi bir Arnavut milliyetçisi olan Thoma Avrami ile aynı odayı paylaşmıştır. İskender Bey'in soyundan geldiği iddia edilen Juan Pedro Aladro Kastrioti'nin ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun maddî yardımlarıyla ayakta kalan Şahin Kolonya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu konsolosu August Ritter von Kral sayesinde sürekli bir yardım elde etme imkânına sahip olarak maddî sıkıntılarından büyük oranda kurtulmuştur.³³ Sofya'da yürüttüğü faaliyetler esnasında Romanya'daki Arnavutlar tarafından kurulan Dituria ve Drita cemiyetleri de yardımcı olmuşlardır. Bu çerçevede Bükreş'ten Sofya'ya her ay 150 Frank gönderilmiştir. Şahin Kolonya'nın Romanya'da en sık görüştüğü isimlerden biri Mecidiye'de ikamet eden eski arkadaşı Doktor İbrahim Temo olmuştur.³⁴

1877-1878 Osmanlı-Rus Harbinden sonra Bulgaristan'da, Romanya ve Mısır ile mukayese edildiğinde, önemsiz addedilebilecek bir oranda Arnavut göçmen nüfusu oluşmuştur. Çoğunlukla Arnavutluk'un Görice bölgesi olarak nitelendirilebileceğimiz Kolonya, Vakıf ve Devoll kasabaları ile az miktarda Permedi, Ergiri ve Debre'den gelen bekâr Hıristiyan Ortodoks

³⁰ BOA, DH.MKT, 515/47, H. 23.02.1320 (1 Haziran 1902).

³¹ BOA, Rumeli Müfettişliği Umum (TFRI.UM), 9/831, H. 16.06.1323 (18 Ağustos 1905).

³² BOA, Sadâret Eyalet-i Mümtâze Bulgaristan (A.JMTZ.(04)), 120/42, H. 10.06.1322 (22 Ağustos 1904).

³³ Clayer, *age*, s. 329. August Ritter von Kral'ın ve genel olarak Avusturya-Macaristan İmparatorluğu konsoloslarının Arnavutluk'taki faaliyetleri hakkında bkz. Said Olgun, "Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Konsoloslarının Arnavutluk Coğrafyasındaki "Muzır Faaliyetlerine" Bazı Örnekler", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 10, s. 50 (Haziran 2017), s. 245-255.

³⁴ BOA, A.JMTZ.(04), 120/42, H. 10.06.1322 (22 Ağustos 1904). Romanya'daki Arnavut diasporasının faaliyetleri hakkında bkz. Said Olgun, "Contributions Albanian Diaspora in Romania to the Development of Albanian Nationalism in the Last Quarter of Nineteenth Century", *Gimpes of Balkan Cultural History*, Gece Kitaplığı, Ankara 2017, s. 27-42.

erkekler, başta Sofya olmak üzere Filibe, Varna, Plevne ve Rila'da ikamet etmişlerdir. Sayıları birkaç yüz kişiyi geçmeyen bu Arnavutlar, yeni kurulan Bulgar Prenslığı'nin imarında işçi olarak çalışmışlardır. Bulgaristan, her ne kadar Romanya ve Mısır ile mukayese edildiğinde nüfusu ve ekonomik gücüyle oldukça zayıf durumda olsa da Arnavutluk'a ve İstanbul'a olan yakınlığıyla Arnavutça yayınların basımı ve dağıtımında önemli bir yeri olmuştur.³⁵

1893 yılında Bulgaristan'da okullar açarak Arnavutçanın kullanımının ve Arnavutça eğitiminin yaygınlaşmasını sağlamak için Deshire adında bir cemiyet kurulmuştur. 1898 yılında ise Kristo Luarasi ve Yani Trebicka tarafından Arnavutça kitaplar yayınlamak, dağıtmak; okullar açmak ve Arnavutların menfaatlerini savunmak için süreli yayın çıkarmak amacıyla Bashkim adında bir cemiyet kurulmuştur. Kısa süre içerisinde Sofya'daki Arnavut örgütlenmesini kontrol altına alan Kristo Luarasi, Bulgaristan'daki tek Arnavut cemiyeti haline gelen Deshire'nin yöneticisi olmuştur. 1897 yılında yayınlamaya başladıkları Kalendarı Kombiar adında bir de süreli yayınları vardı. Ancak Şahin Kolonya'nın gelişile birlikte yayınlanmaya başlanan Drita gazetesi, II. Meşrutiyetin ilanına kadar Arnavut milliyetçileri tarafından en fazla okunan süreli yayın olmuştur.³⁶

Skendi'nin faal ve ileri görüşlü siyasî bir düşünür olarak nitelendirdiği Şahin Kolonya, memuriyeti esnasında Arnavutça gazete yayınlamak için teşebbüste bulunmuşsa da hükümetten gerekli izni alması mümkün olmamıştır.³⁷ Faaliyetleriyle Arnavutları uyandırmak ve onların millî varlıklarını güvence altına almak istiyordu. Her ne kadar Arnavutların anayasal bir zemin üzerinde Osmanlı İmparatorluğu'na bağlılığını devam ettirmesi düşüncesinde olsa da hükümete karşı saldırgan bir tavır içerisinde olmuş ve bunu ilk Arnavut çetelerinin kuruluşunu destekleyerek göstermiştir. Özellikle Arnavut beylerinin halk üzerindeki tahakkümüne karşı duruşuyla Arnavut milliyetçiliğine sosyo-ekonomik bir yön kazandırmıştır.³⁸

Fırarından önce İstanbul'da Arnavutça mı yoksa Arnavut alfabesiyle Türkçe mi yayın yapacağı kesin olmayan bir gazete çıkarma teşebbüsünde bulunan Şahin Kolonya, bu gayesine Sofya'ya yerleştikten sonra ulaşmıştır. İlk sayısı Kasım 1901'de yayımlanan "ziya (ışık)" anlamındaki Drita adıyla yayın hayatına başlayan gazete, her sayısı dört sayfa olmak üzere iki haftada bir yayınlanmıştır. Kısa süre içerisinde başta Güney Arnavutluk, Tiran ve Dıraç olmak üzere büyük bir kitle tarafından takip edilmeye başlanan Drita, yayımlandığı dönem boyunca en popüler Arnavutça süreli yayın olmuştur. Drita'yı bu kadar popüler yapan en önemli unsur, mahallî konuları ele alması ve bunları okuyucusuna Tosk lehçesiyle aktarması olmuştur. Geniş okuyucu kitlesi arasında Arnavut asıllı subay ve üst düzey memurların bulunduğu gazete, çoğu zaman ülkeye gizli yollarla sokulmuştur.³⁹

Osmanlılık, XX. yüzyılın başında Müslüman Arnavutlar arasında artan Türk karşıtlığı nedeniyle Arnavut milliyetçileri için büyük bir problem haline gelmeye başlamıştır. Bunun en iyi örneklerinden biri de Arnavut milliyetçileri tarafından oldukça yaygın bir şekilde okunan Drita gazetesi olmuştur. Gazete aracılığıyla Türk kimliğine bir tepki olarak Arnavut kimliği inşa edilmek istenmiştir. Türklerin Asyalı barbar bir millet olarak nitelendirildikleri bu kimlik inşası sürecinde "Avrupalılık" ve "Asyalılık" kavramları üzerinde durulmuştur.⁴⁰ Drita, ilk sayısında "Kendin İçin Çalış – Diğerleri ve Başkaları İçin Değil" şeklindeki bir motto ile yayın hayatına

³⁵ Clayer, *age*, s. 107.

³⁶ Clayer, *age*, s. 307-308.

³⁷ Stavro Skendi, *The Albanian National Awakening 1878-1912*, Princeton University Press, New Jersey 1967, s. 186-187. 24 Haziran 1904 tarihinde Ali Ferruh Bey tarafından İstanbul'a gönderilen bir yazıda Şahin Kolonya'nın Arnavutça harflerle Türkçe bir gazete çıkarma teşebbüsünde bulunduğu ve bunun Dâhiliye Nezareti tarafından reddedildiği ifade edilmektedir. *BOA*, Hariciye Nezâreti Sofya Sefareti (*HR.SFR.04*), 384/87, M. 24.06.1904.

³⁸ Skendi, *age*, s. 186-187.

³⁹ Skendi, *age*, s. 155. Gazetenin ülkeye girişinin yasaklanması ve buna yönelik tedbirler alınması hakkında bkz. *BOA*, Yıldız Esas Evrakı Sadrazam Kâmil Paşa Evrakı, (*Y.EE.KP*), 20/1929, H. 18.07.1321 (10 Ekim 1903). *BOA*, *DH.MKT*, 775/38, H. 08.07.1321 (10 Ekim 1903). *BOA*, *TFR.I.U.M*, 12/1146, H. 09.02.1324 (26 Mart 1906).

⁴⁰ Clayer, *age*, s. 303.

başlamıştır. Yayın süresince üzerinde durduğu en yoğun konulardan biri, Arnavutçanın yaygınlaştırılması ve öne çıkarılması olmuştur.⁴¹ Yayınlandığı süre boyunca Türk ve Arnavut kimliklerinin farklılığı üzerinde yoğunlaşan bir politika takip etmiştir. 1907 yılının Ocak ayında Arnavut çeteci Çerçiz Topulli tarafından kaleme alınan bir makalede aşağılayıcı ve hakaretamiz bir ifadeyle “*Halldupet*” olarak isimlendirilen Türklerle Arnavutların hiç bir bağları olmadığı; aksine Türklerin Arnavutların ilerlemesini engelleyen en büyük düşman olduğu ifade edilmiştir. Aynı makalenin devamında artık Arnavutların Türkler için tek bir damla dahi olsa kanlarını dökmeleri gerektiği ifade edilmiştir. Bunun gerekçesi olarak da Türklerin Asya’dan gelen Tatar ve Moğol kökenli olmaları; Arnavutların ise Avrupalı ve Kafkas ırkının en mükemmeli olmaları gösterilmiştir.⁴² Sofya’da bulunan Bulgaristan Komiserliği’ne göre Şahin Kolonya’nın amacı Arnavutlar için bir “lisan-ı edebî vücuda getirmek ve bu sayede” Arnavutlar arasında eğitimi yaygınlaştırdıktan sonra müstakil bir Arnavutluk tesis etmektir.⁴³

Şahin Kolonya, 1890’lı yılların başında İttihat Terakki Cemiyeti’nin ilk üyelerinden biri olmasına rağmen, 1901 yılında Jön Türkleri diğer ulusları boğmak ve Türkleştirmekle yani yok etmekle itham etmiştir. Bu yönüyle Arnavut ve Türk kimliklerinin farklılıkları üzerinden bir kimlik inşası gerçekleştirmeye çalışmış ve bunun önderleri arasında yer almıştır.⁴⁴

Clayer’e göre Drita, Şahin Kolonya ile Müslümanlardan; Kristo Luarasi ile de Ortodoks Hıristiyanlardan oluşan bir ağ kurmuştur. Buna ek olarak muhtemelen Jön Türkler ile Bulgar ve Makedon komitecilerle kurulan ilişkilerle diğer Arnavut milliyetçisi gazetelerle mukayese edildiğinde daha geniş bir okur kitlesine sahip olmuştur. Midhat Frasherî, Yusuf Bagerî, Hile Mosi, Luigi Gurakuçi gazetede düzenli yazıları çıkan yazarlardı.⁴⁵

Bu dönemde Arnavut edebiyatının ve Arnavutçanın yayılmasında ve gelişmesinde Arnavutluk coğrafyası dışında yaşayan Arnavutların ve yaşadıkları ülke hükümetlerinin çok büyük katkısı olmuştur. Söz konusu katkı kitap, gazete, dergi ve broşür gibi eserlerin üretimi, çoğaltılması, dağıtımı ve bütün bu faaliyetlerin maddî ve manevî olarak himayesi boyutlarıyla değerlendirilmelidir. 1904 yılında Şahin Kolonya’nın dağıttığı 659 Drita nüshasının %70’i Osmanlı ülkesinin dışındaki abonelere gidiyordu. Buna göre Bulgaristan’da 110; Romanya’da 99; Mısır’da 85; Amerika’da 44; Yunanistan’da 35; İtalya’da 27; Karadağ’da 15; Avusturya’da 15; Rusya’da 11, Sırbistan’da 9; Fransa’da 7; Belçika’da 4; Almanya’da 3; İngiltere’de 3, Danimarka ve Tunus’ta 1’er nüsha dağıtılıyordu.⁴⁶

Drita gazetesi Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarafından finanse edilirken; Kristo Luarasi’nin işlettiği Mbrothësia isimli Arnavut matbaası da Drita üzerinden mali olarak desteklenmiştir. Çifte Monarşi, posta teşkilatları ve konsoloslukları vasıtasıyla çoğu zaman Osmanlı ülkesine girdirilmesi yasaklanan süreli yayınların dağıtımında etkili olmuştur.⁴⁷ 1904 yılında Bulgaristan Komiserliği, Drita gazetesinin Sofya’da değil Belgrad’da Şahin Kolonya’nın Yaşar isimli bir arkadaşı tarafından basılarak Sofya’ya gönderildiği ve buradan dağıtımının yapıldığını iddia etmiştir. Bu iddiayı desteklemek içinde gazetenin basıldığı Kristo Luarasi’nin matbaasının gazete basamayacak kadar küçük bir destgahtan ibaret olduğu ifade edilmiştir.⁴⁸ Ancak yukarıda da değinildiği üzere hem gazete hem de gazetenin basıldığı matbaa Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarafından finanse edilerek Arnavut milliyetçileri arasında en fazla okunan yayın organı haline gelmiştir.

⁴¹ Skendi, *age*, s. 155-156.

⁴² Clayer, *agm*, s. 303.

⁴³ BOA, A./MTZ.(04), 153/28, H. 10.01.1325 (23 Şubat 1907).

⁴⁴ Clayer, *age*, s. 301.

⁴⁵ Clayer, *age*, s. 338-339.

⁴⁶ Clayer, *age*, s. 306.

⁴⁷ Clayer, *age*, s. 325.

⁴⁸ BOA, A./MTZ.(04), 119/54, H. 16.05.1322 (29 Temmuz 1904).

Osmanlı devlet kurumları arasındaki yazışmaların diliyle “*Kolonyalı Şahin nam mefsedet tarafından neşredilen Arnavutça Drita nam hezeyanname*”⁴⁹ Manastır, İşkodra ve Yanya vilayetlerine çoğu zaman Avusturya postasıyla sokuluyordu.⁵⁰ Konsolosluklar adına Avusturya ve İtalya postaneleri aracılığıyla gönderilen bu yayınlar, çoğu zaman konsolosluklarda görevli kavaslarca Manastır’ın Görice sancağına, Yanya’nın Ergiri sancağı ve Avlonya kazasına ve İşkodra’nın Merdita taraflarına ulaştırılıyordu.⁵¹ Böylece Avusturya, Drita’yı yalnızca finanse etmekle yetinmiyor; dağıtımında da önemli bir rol oynuyordu. Bu nedenle Osmanlı Devleti’nin bu dönemde üzerinde en fazla durduğu konu “evrak-ı muzırır” olarak nitelendirilen zararlı yayınların ülkeye girişinin engellenmesi olmuştur.⁵² Örneğin 1902 yılının Mayıs ayında Manastır valiliğine gelen bir takım haberlerde “haşerat” olarak nitelendirilen İsmail Kemal, Şahin Kolonya ve diğer bir takım Arnavut muhaliflerin İskender Bey’in soyundan geldiği iddia edilen Prens Gjin Aladro Kastrioti ile birlikte Yunanistan’ın Korfu adasına geldikleri; buradan Arnavutluk’a “muzır gazete ve mektuplar” göndererek bir karmaşa çıkarmayı planladıkları bildirilmiştir.⁵³ Farklı isimlere gönderilen paket ve zarfların içerisine gizlenen zararlı yayınların ülkeye girişini engellemek için Selanik, İşkodra, Yanya, Manastır ve Kosova vilayetlerinde birkaç hafta boyunca belirli bölgelere gönderilen mektupların postanelerde açılarak muayene edilmesine karar verilmiştir.⁵⁴

Öyle ki 1902 yılında Selanik İdadisi altıncı sınıf öğrencilerinden Yanyalı Hacı Efendi, Drita gazetesini bulundurduğu ve dağıttığı gerekçesiyle tutuklanarak cinayet mahkemesinde yargılanmıştır. Arnavut milliyetçiliğinin önemli simalarından Bayram Fehmi’nin muavin-i sani olarak görev yaptığı idadide o günlerde 35 Arnavut öğrenci eğitim görüyordu.⁵⁵

Şahin Kolonya’nın Drita’sını okuyanlar hakkında yapılan tahkikat ve yargılamalar ile cezalandırmalar, edebî eserlere konu olmuştur. Namık Delvina tarafından kaleme alınarak II. Meşrutiyetin ilanından birkaç ay sonra Selanik’te sahneye konulan “*Vatan Aşkı*” isimli Arnavutça piyeste, eğitim ve ulus fikrine duyarlılık arasındaki bağlantı vurgulanmıştır. Piyesin kahramanlarından Ağuş Ağa’nın oğlu Şahin, Şahin Kolonya’nın Drita gazetesini okumakla suçlanmış; üç yıl hapis cezasına çarptırılmış ve Meşrutiyetin ilanı ile serbest bırakılarak memleketine dönmüştür.⁵⁶ Genel itibarıyla değerlendirildiğinde piyeste, sadece “muzır evrak” olarak nitelendirilen yayınları takip edenlerin yaşadıkları güçlükleri değil, o dönemdeki Arnavut entelektüellerin meşrutiyet öncesi mücadelelerini, firarlarını ve meşrutiyetin ilanından sonra tekrar memleketlerine dönüşünü gözler önüne sermiştir.

Şahin Kolonya’nın yayıncılık faaliyetleri arasında en fazla dikkat çeken ve günümüzde de hala tartışılan gelen çalışması, son dönem Osmanlı entelektüellerinin en önemli isimlerinden Arnavut asıllı Şemseddin Sami tarafından kaleme alınan 1899 yılında Bükreş’te basılan *Arnavutluk Ne İdi, Nedir, Ne Olacak?* isimli kitabı Arnavutçadan Türkçeye çevirerek önce 1904 yılının sonbaharından itibaren Drita’da tefrika etmesi, ardında da 1907 yılında Sofya’da kitap olarak bastırmasıdır. Günümüzde birçok Türk tarihçisi, kitabın ırkçılık boyutuna varan derecede Arnavut milliyetçiliği yaparken bir yandan da Türkleri aşağılaması nedeniyle Şemseddin Sami

⁴⁹ BOA, Y.MTV, 271/95, H. 20.12.1322 (25 Şubat 1905).

⁵⁰ BOA, DH.MKT, 461/28, H. 19.12.1319 (29 Mart 1902).

⁵¹ BOA, DH.MKT, 2587/25, H. 03.11.1319 (11 Şubat 1902). BOA, Rumeli Müfettişliği Kosova Evrakı (TFR.I.KV), 196/19595, H. 10.04.1326 (12 Mayıs 1908).

⁵² BOA, DH.MKT, 2598/55, H. 01.12.1319 (11 Mart 1902).

⁵³ BOA, DH.MKT, 505/60, H. 08.02.1320 (17 Mayıs 1902).

⁵⁴ BOA, BEO, 1843/138152, H. 28.01.1320 (7 Mayıs 1902). BOA, DH.ŞFR, 283/54, R. 21.02.1318 (4 Mayıs 1902).

⁵⁵ BOA, MF.MKT, 621/38, H. 08.01.1320 (17 Nisan 1902). BOA, DH.MKT, 461/28, H. 19.12.1319 (29 Mart 1902). Bayram Fehmi hakkında bkz. Said Olgun, “Bayram Fehmi Bey / Bajo Topulli (1867-1930): Öğretmenlikten Çeteciliğe Çetecilikten Kaymakamlığa Bir Arnavut Milliyetçisinin Sıra Dışı Hayat Öyküsü”, *History Studies*, Volume 10, Issue 1, February 2018, p. 125-145. Hacı Efendi, aynı zamanda hem Şahin Kolonya hem de bazı Arnavut cemiyeti üyeleriyle mektuplaşmakla suçlanmıştır. BOA, HR.SYS, 1803/7, M. 22.02.1902. BOA, Y.MTV, 225/110, H. 20.10.1319 (30 Ocak 1902). BOA, DH.ŞFR, 276/22, R. 23.11.1317 (5 Şubat 1902).

⁵⁶ Clayer, *age*, s. 263-265.

tarafından kaleme alınmış olamayacağı iddiasındadır. Bu iddiayı savunanlar, kitabın Naim Fraşeri tarafından kaleme alındığını, okunurluğunu ve inandırıcılığını artırmak için Şemseddin Sami tarafından kaleme alınmış gibi gösterildiği iddiasını da ortaya atmışlardır. Buna karşılık olarak hem Arnavut hem de Batılı tarihçiler, Arnavut milliyetçiliğinin manifestosu olarak nitelendirdikleri kitabın Şemseddin Sami tarafından kaleme alındığı hususunda hiçbir şüpheye düşmemişlerdir.⁵⁷ Şahin Kolonya, Türkçeye çevirdiği kitabı, Latin alfabesi temelli Arnavut alfabesiyle Drita’da tefrika etmiştir. Bu yönüyle daha 1904 yılında Türkçe bir metnin Latin alfabesiyle süreli bir yayında yer almış olması kayda değer bir durumdur.⁵⁸

6. Görece Mebusluğu ve Siyasî Faaliyetleri

Meşrutiyetin ilanından sonraki günlerde İttihat ve Terakki, Arnavut kulüplerinin faaliyetlerini engellemediği gibi Arnavut hareketini kendi kontrolleri altına alabileceklerini düşünerek kuruluşlarını da desteklemişlerdir. Buna bağlı olarak 1908 yılının Kasım ayında on iki Arnavut kulübü açılırken birkaç ay sonra bunların sayısı yirmiye ulaşmıştır. Kuzey Arnavutluk’taki halkın daha fanatik ve mutaassıp bir yapıya sahip olmaları o bölgede örgütlenmeyi güçleştirmiştir. Öyle ki Kosova’da halk, anayasayı bidat olarak görmüş ve buna bağlı olarak yalnızca Üsküp’te bir kulüp kurabilmişlerdir. Arnavut milliyetçilerinin iki yetenekli ismi Bayram Topullı ve Şahin Kolonya, Selanik’ten Üsküp’e gönderilmişlerdir. Üsküp’te çok sayıda problemle karşılaşan bu ikilinin önündeki en büyük güçlüklerden biri Üsküp’ün ve sancağın batı tarafları Arnavutların en yoğun biçimde yaşadıkları yer olmasına rağmen halkın kendisini Arnavut olarak nitelendirmemesi ve Arnavutça konuşmayı reddetmesiyle, bir diğeri bölgedeki ulemanın kendilerini önce Müslüman sonra Arnavut olarak tanımlaması olmuştur. Her iki durum, bölgede Arnavut ulusçuluğu adına yürütülen faaliyetlerin gelişmesinde engel teşkil etmiştir.⁵⁹

Şahin Kolonya, Meşrutiyetin ilanından sonra Manastır vilayetine bağlı Görice sancağı mebusu olarak 17 Aralık 1908 tarihinde açılan mecliste görev yapmaya başlamıştır.⁶⁰ Ne var ki Meclis’te çok fazla varlık göstermemiştir. Bununla birlikte Meclis-i Mebusan, Arnavut milliyetçilerinin bir buluşma noktası olmuştur. Şahin Kolonya, İsmail Kemal, Hasan Prishtina sık sık bir arada görülen Arnavut mebuslardı.⁶¹

Meclis-i Mebusan’daki görev süresi boyunca pek bir varlık göstermeyen Şahin Kolonya’nın buradaki en dikkat çekici faaliyeti, 6 Şubat 1910’da kurulan Osmanlı Demokrat Fırkası’nın tek resmî üyesi olmasıdır.⁶² Fırkaya ne zaman katıldığı hakkında kesin bir bilgi mevcut değilse de yukarıda belirtildiği üzere mecliste varlık göstermemesi firkada büyük bir memnuniyetsizliğe sebebiyet vermiştir. Bu dönemde İbrahim Hakkı Paşa Hükümeti, Demokrat Fırka’ya karşı bir yıldırma politikası takip etmiştir. Bu çerçevede Manastır kulübü basılarak Mustafa Safvet hapse atılmış; firkanın yayın organları kapatılmış; üyeleri tutuklanarak sürgüne gönderilerek çeşitli işkencelere maruz bırakılmışlardır. Meclis’teki mebuslar, bütün bu yaşananlara karşı çıkarak kürsüden hükümetin uygulamalarını protesto ederek bu uygulamalar aleyhine konuşmalar yapıp baskılara karşı gensoru verirken, firkanın meclisteki tek üyesi Şahin

⁵⁷ Şemseddin Sami, *Arnavutluk, Ne İdi, Nedir, Ne Olacak? (Vatan-ı Mukaddesimiz Olan Arnavutluk’u İhâta Eden Tehlike ve Muhâzıralardan Tahlisine Dair Efkâr ve Mutâlaât)*, çev. Şahin Kolonya, Sofya 1907. Kitabın Şemseddin Sami’ye ait olup olmadığı hakkındaki tartışmalar konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Said Olgun, *Arnavut Milliyetçiliğinin Gelişiminde Mektepler*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2016, s. 117-118.

⁵⁸ Drita, Nu: 72, 15 Ocak 1906, s. 4. BOA, Rumeli Müfettişliği Makamât Evrakı (*TFR.I.MKM*), 28/2742, H. 29.03.1326 (11 Mayıs 1908). Drita, Nu: 72, 15 Ocak 1906, s. 4.

⁵⁹ Skendi, *age*, s. 347-348.

⁶⁰ *Meclisi-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, C. 1, İctima: 1, Devre: 1 (4 Kânunuevvel 1324), s. 5.

⁶¹ Clayer, *age*, s. 537.

⁶² Fırka, “Fırka-i İ’bad” ve “Genç Demokrat Fırkası” isimleriyle de anılmıştır. Ali Birinci, *Hürriyet ve İtilaf Fırkası*, Dergah Yay., 2. Baskı, İstanbul Haziran 2012, s. 48. Tarık Zafer Tunaya’nın eserinde Şahin Kolonya’nın adı firkaya yakınlık gösteren mebuslar arasında “Görice Meb’usu Şakir Taki Bey” şeklinde geçmektedir. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler*, C. 1, I. Baskı, İletişim Yay., İstanbul 1998, s. 207.

Kolonya sessiz ve pasif kalmıştır.⁶³ Clayer'e göre bu pasifliğinin en büyük nedeni onun mahvına da sebep olan alkolikliği idi.⁶⁴ Onun bu sessizliğine karşı fırka içinden veya dışından doğrudan bir tepki söz konusu olmamışsa da bir memnuniyetsizlik doğurduğu gayet sarihdir.⁶⁵ Kaya'ya göre Fırka'nın Şahin Kolonya'ya açık bir tepki göstermemesinin en önemli sebebi, Meclis'te temsil edilmeye verilen önem dolayısıyla onun küstürülmemesine gösterilen özendir.⁶⁶

7. Manastır Kongresi'ndeki Faaliyetleri

Şahin Kolonya, 14-22 Kasım 1908 tarihinde Manastır Başkim Kulübü tarafından organize edilen Manastır Kongresi'ne Kolonya delegesi olarak katılmıştır. Arnavutların kullanacakları alfabenin tespiti için toplanan kongrede yüksek eğitim seviyesine sahip 11 üyeden oluşan bir komisyon oluşturulmuştur. Frensisken rahip Gjergj Fishta başkanlığındaki komisyonun dört Müslüman üyesinden biri Mekteb-i Mülkiye mezunu Şahin Kolonya olmuştur.⁶⁷

Şahin Kolonya'nın kongredeki bir diğer önemli faaliyeti, içeriği açısından değerlendirildiğinde tam bir özerk yönetim talebini içeren bir program hazırlayarak sunumunu yapmış olmasıdır. Eğitim, idarî, mülkî, askerî ve iktisadî alanda birçok talebi içeren metinde şu ifadeler yer verilmiştir:

“Bütün ilk ve rüştiye okullarında eğitim dilinin Arnavutça olması, bu okulların masraflarının devlet tarafından karşılanması, Türkçe'nin ilk olarak dördüncü seneden sonra öğretilmesi.

Yunan yönetiminin bugüne kadar Hıristiyan Arnavut kardeşlerimizin okullarına göndermiş oldukları maddî yardımların her şekilde önlenmesi. Bunun için tazminat olarak kilise mülklerinin düzenli yönetilmesi ve bunun yanında devletin eksikleri tamamlaması, böylelikle Hıristiyan Arnavutların bu okullarının Arnavut ulusal okulları olması.

Arnavutluk'taki Arnavut-Müslüman vakıflarının düzenli yönetilmesi ve gelirlerinin bir kısmının ise ulusal amaçlara sarf edilmesi.

Manastır, Yanya, Kosova ve İşkodra vilayetlerinde bulunacak bütün tarihi eşyaların, bir Arnavut şehrinde örneğin Elbasan'da, bir müzeye toplanması, bu müzenin İstanbul'daki Osmanlı ulusal müzesinin bir şubesi sayılması.

Askerlik ödevinin iki veya iki buçuk yıla indirilmesi ve Arnavut askerlerin, seferberlik durumu hariç, yalnızca kendi vilayetlerinde veya en azından Arnavutluk'ta görev yapması.

Alt aşamadaki subayların, daha iyi talim yapabilmesi açısından, Arnavut olmaları.

Arnavutluk'ta kullanılan jandarma subaylarının Arnavut veya askeri okul mezunu ya da özel jandarma okulları mezunu olması.

Belediye başkanlığı seçiminin açık seçim sistemini izlemesi, belediye başkanının yetkilerinin genişletilmesi ve vergi dağıtımının belediye memurlarına bırakılması.

Arnavutluk'taki madenlerin işletilmesi, demiryollarının inşası ve işletilmesi gibi girişimlerin, Arnavutların çıkarlarını dikkate alır şekilde gerçekleştirilmesi. Bu konuda bir yasa yapılması, yabancıların müdahale ve etkisinin azaltılması.

Arnavut vilayetlerine sivil memurların atanmasında Arnavutlara diğer unsurlar karşısında öncelik tanınması ve mümkün olduğunda yerel halkın hesaba katılması.

Yol ve cadde yapımı gibi kamusal çalışmalar ve bütün nakil araçları için bütün gelirlerin yerel yönetime bırakılması. Aynı şekilde tümünün önemli bir kısmının kamusal işler için kullanılması.

⁶³ Gökhan Kaya, *II. Meşrutiyet'in Siyasal Hayatında Osmanlı Demokrat Fırkası (Fırka-i İbad)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara 2009, s. 287.

⁶⁴ Clayer, *age*, s. 540.

⁶⁵ Kaya, *age*, s. 287.

⁶⁶ Gökhan Kaya, “II. Meşrutiyet Dönemi Demokratları: Osmanlı Demokrat Fırkası (Fırka-i İbad)”, *Kebikeç*, S. 31, 2011, s. 114.

⁶⁷ Bülent Bilmez, “Arnavut Dil Ulusçuluğu ve Alfabe Tartışmalarında İlk Zirve 100. Yılında Manastır Kongresi (14-22 Kasım 1908)”, *Toplumsal Tarih*, S. 179, Kasım 2008, s. 25. Olgun, *age*, s. 257-261.

Arnavutluk'un güney kesimi ve özellikle Muzekia ekimlik toprağında iki büyük çiftlik modeli ve büyük ziraat ilkokulunun açılması.

Arnavutluk'ta suç işlendiğinde eğer ölüm cezası ön görülürse infaz edilmesi.

Arnavutluk'ta okulların çoğalması ve derslerin yaygınlaşması amacıyla sancakların ve vilayetlerin yönetim kurullarına özel vergiler toplama hakkı tanınması.

Bir Arnavut üniversitesinin kurulması bakımından her yıl eğitim bütçesinde kendilerini profesör olarak eğitmek için Avrupa ve Amerika'nın medeniyet merkezlerine gönderilecek olan beş Arnavut için beş burs öngörülmesi.

Arnavut dili ve milliyetinin yönetim tarafından resmen tanınması ve nüfus tezkerelerinde "Hıristiyan Arnavut" veya "Müslüman Arnavut" ibaresinin kaydedilmesi.

Avusturya, İtalya ve Yunanistan gibi yabancı müdahale ve etkiyi önlemek için Arnavutluk'un Katolik ve Ortodoks din adamlarının maaşlarının devlet tarafından ödenmesi.

Şehirlerin ve halkın maddî menfaatlerini teşvik etmek için Görice nehirlerinin ve göllerinin düzenlenmesi".⁶⁸

Şahin Kolonya'nın birçok alanda Arnavutlara bir takım imtiyazlar verilmesi talebini içeren bu önerileri, yaklaşık iki yıl görev yapmış olmasına rağmen, Meclis-i Mebusan'a taşımamış olması oldukça dikkat çekicidir.

8. Son Yılları ve Vefatı

Şahin Kolonya, 1910-1912 yılları arasında siyasî faaliyetlerini Sofya ve Bükreş'te İttihat ve Terakki'ye karşı bir muhalif olarak sürdürmüştür. Arnavutluk'un bağımsızlığından sonra 1913 yılında Avlonya'ya gitmiştir. Ancak buradaki siyasî atmosfer ve özellikle siyasetçiler arasındaki amansız rekabet, onu hayal kırıklığına uğratmıştır. Böyle bir ortamda daha fazla kalamayarak Sofya'ya dönmüştür. Her geçen gün biraz daha bozulan sağlığının etkisiyle siyasetten çekilmek zorunda kalmıştır.⁶⁹

1915 yılında Osmanlı topraklarına ağır hasta bir vaziyette dönerek İstanbul'a yerleşen Şahin Kolonya⁷⁰, eşi Nuriye Hanım ve üç çocuğuyla dönemin Dâhiliye Nazırı Talat Paşa'nın emriyle örtülü ödenekten verilen aylık 1000 kuruşla geçimini sağlamaya çalışmıştır. Aile, 1916 yılının Nisan ayında İzmit'in Bahçecik nahiyesine yerleşmiş ve yaklaşık bir yıl sonra da Şahin Kolonya, Nisan 1917'de vefat etmiştir.⁷¹

Sonuç

1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi, Arnavut milliyetçiliği ve Arnavut millî kimliğinin inşası sürecindeki önemli dönüm noktalarından biridir. Savaş sonrası yoğunlaşan milliyetçilik faaliyetleri, Osmanlı ülkesinin farklı yerlerinde bulunan eğitim kurumlarında yetişen Arnavut entelektüeller tarafından yürütülmüştür. Gerçekleştirilen sosyal, kültürel ve siyasî faaliyetler, Arnavutlar arasında millî bir bilincin oluşumunu sağlamıştır.

Bu bağlamda imparatorluğun gözde eğitim kurumlarından Mekteb-i Mülkiye'de okuyan Şahin Kolonya, eğitimi süresince bir yandan Jön Türklerle bir yandan da Arnavut milliyetçisi kesimlerle ilişki kurmuş ve oluşturduğu sosyal ağları mezuniyeti sonrasında sürdürmüştür. Edirne ve Selanik'teki öğretmenlik ve okul idareciliği görevleri esnasında doğrudan temas

⁶⁸ Banu İşlet Sönmez, *II. Meşrutiyette Arnavut Muhalefeti*, Yapı Kredi Yay., 1. Baskı, İstanbul Nisan 2007, s. 223-230.

⁶⁹ Robert Elsie, "Kolonya, Şahin (12. 1865-1919)", *A Biographical Dictionary of Albanian History*, I. B. Tauris, New York, 2012, s. 248.

⁷⁰ Clayer, *agm*, s. 297.

⁷¹ Birçok telif eserde Şahin Kolonya'nın 1919'da vefat ettiği bilgisi yer almaktadır. Ancak, vefatından sonra eşi Nuriye Hanım tarafından eşine ödenen maaşın kesilmemesini talep ettiği dilekçesi ve buna bağlı olarak yapılan yazışmalarda Nisan 1917'de vefat ettiği bilgisi yer almaktadır. BOA, DH.KMS, 39/40, H. 27.12.1335 (14 Ekim 1917).

halinde bulunduğu Arnavut öğrencileri Arnavut milliyetçiliğine yönlendirmekten ve onları bu yönde cesaretlendirmekten geri durmamıştır.

Kozana ve Aynaroz'daki başarılı görevlerinden sonra Avlonya kaymakamlığına atanan Şahin Kolonya, ülkenin mülkî idaresinde önemli görevler üstlenmiş ve bu yolda gelecek vadederken son görev yerine gitmeyerek firar etmiştir. Firarı sonrası yerleştiği Sofya'da ilk zamanlar bazı maddî zorluklar yaşamış olsa da Avusturya-Macaristan İmparatorluğunca sağlanan maddî destekle büyük oranda rahatlamış; dönemin en popüler Arnavutça süreli yayınlarından Drita gazetesini çıkararak oldukça geniş kitlelere ulaşabilme imkânına sahip olmuştur.

II. Meşrutiyetin ilanından sonra Meclis-i Mebusan'a Görice mebusu olarak girmişse de buradaki siyasî faaliyetlerinin çok da belirgin olduğunu söylemek mümkün değildir. O dönemde Demokrat Fırka'nın meclisteki tek temsilcisi olması dışında siyasî açıdan onu öne çıkaran bir başka yönü olmamıştır. Bağımsız bir Arnavutluk kurulduktan sonra da istediği atmosferi bulamayan Şahin Kolonya, yaşadığı sağlık problemlerinin de etkisiyle yavaş yavaş sessizliğe gömülmüştür.

Kaynakça

Resmî Yayınlar

Meclisi-i Mebusan Zabıt Ceridesi, C. 1.

Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA),

Bâbiâli Evrak Odası (BEO)

1081/81012, Hicri (H.) 25.09.1315 (17 Şubat 1898), 1458/109293, H. 17.11.1317 (19 Mart 1900), 1574/117992, H. 09.07.1318 (2 Kasım 1900), 1843/138152, H. 28.01.1320 (7 Mayıs 1902).

Kalem-i Mahsus Müdüriyeti (DH.KMS)

DH.KMS, 39/40, H. 27.12.1335 (14 Ekim 1917).

Dâhiliye Nezâreti Mektubi Kalemî (DH.MKT)

2162/10, H. 09.09.1316 (21 Ocak 1899), 2186/144, H. 27.11.1316 (8 Nisan 1899), 2224/119, H. 16.03.1317 (25 Temmuz 1899), 2301/58, H. 05.10.1317 (6 Şubat 1900), 2325/38, H. 27.11.1317 (26 Mart 1900), 2328/120, H. 04.06.1318 (29 Eylül 1900), 2328/77, H. 04.12.1317 (5 Nisan 1900), 2332/45, H. 16.12.1317 (17 Nisan 1900), 2346/86, H. 18.01.1318 (18 Mayıs 1900), 2409/80, H. 06.06.1318 (1 Ekim 1900), 2434/132, H. 12.08.1318 (5 Aralık 1900), 2436/4, H. 15.08.1318 (8 Kasım 1900), 2587/25, H. 03.11.1319 (11 Şubat 1902), 2598/55, H. 01.12.1319 (11 Mart 1902), 461/28, H. 19.12.1319 (29 Mart 1902), 505/60, H. 08.02.1320 (17 Mayıs 1902), 515/47, H. 23.02.1320 (1 Haziran 1902), 775/38, H. 08.07.1321 (10 Ekim 1903).

Dâhiliye Nezâreti Sicill-i Ahvâl Defterleri (DH. SAİD.d)

78/53, H. 29.12.1284 (22 Nisan 1868).

Dahiliye Nezâreti Şifre Kalemî (DH.ŞFR)

230/88, Rumî (R.) 19.10.1314 (1 Aralık 1898), 244/64, R. 13.11.1315 (25 Ocak 1900), 245/1, R. 29.11.1315 (10 Şubat 1900), 276/22, R. 23.11.1317 (5 Şubat 1902), 283/54, R. 21.02.1318 (4 Mayıs 1902).

Fotoğraflar (FTG.f)

82.

Hariciye Nezâreti Sofya Sefareti (*HR.SFR.04*),

384/87, Miladi (M.) 24.06.1904.

Hariciye Nezareti Siyasi Kalemi (*HR.SYS*)

1811/27, M. 26.12.1900, 1803/7, M. 22.02.1902.

İrâde Dâhiliye (*İ.DH*),

1352/57, H. 19.09.1315 (11 Şubat 1898), 1378/60, H. 04.07.13018 (28 Ekim 1900).

Maârif Nezareti Mektubî Kalemi (*MF.MKT*),

177/118, H. 29.01.1311 (12 Ağustos 1893), 177/127, H. 29.01.1311 (12 Ağustos 1893), 220/29, H. 18.02.1312 (21 Ağustos 1894), 234/59, H. 25.04.1312 (26 Ekim 1894), 290/63, H. 14.05.1313 (2 Kasım 1895), 372/34, 26.05.1315 (14 Kasım 1895), 621/38, H. 08.01.1320 (17 Nisan 1902).

Rumeli Müfettişliği Kosova Evrakı (*TFR.I.KV*)

196/19595, H. 10.04.1326 (12 Mayıs 1908).

Rumeli Müfettişliği Makamât Evrakı (*TFR.I.MKM*),

28/2742, H. 29.03.1326 (11 Mayıs 1908)

Rumeli Müfettişliği Umum (*TFR.I.UM*)

9/831, H. 16.06.1323 (18 Ağustos 1905), 12/1146, H. 09.02.1324 (26 Mart 1906).

Sadâret Eyalet-i Mümtâze Bulgaristan (*A.}MTZ.(04)*)

119/54, H. 16.05.1322 (29 Temmuz 1904), 120/42, H. 10.06.1322 (22 Ağustos 1904), 153/28, H. 10.01.1325 (23 Şubat 1907).

Tahrirât-ı Hariciye Odası (*HR.TH*)

255/104.

Yıldız Esas Evrakı Sadrazam Kâmil Paşa Evrakı, (*Y.EE.KP*)

20/1929, H. 18.07.1321 (10 Ekim 1903).

Yıldız Mütenevvi Maruzât Evrakı (*Y.MTV*),

185/114, H. 27.08.1316 (10 Ocak 1899), 188/43, H. 10.11.1316 (22 Mart 1899), 225/110, H. 20.10.1319 (30 Ocak 1902), 271/95, H. 20.12.1322 (25 Şubat 1905).

Yıldız Perakende Adliye ve Mezahip Nezareti Maruzâtı (*Y.PRK.AZN*)

22/5, H. 04.02.1319 (23 Mayıs 1901).

Telif Eserler

Bilmez, Bülent, “Arnavut Dil Ulusçuluğu ve Alfabe Tartışmalarında İlk Zirve 100. Yılında Manastır Kongresi (14-22 Kasım 1908)”, *Toplumsal Tarih*, S. 179, Kasım 2008, s. 22-31.

Birinci, Ali, *Hürriyet ve İtilaf Fırkası*, Dergah Yay., 2. Baskı, İstanbul Haziran 2012.

Clayer, Nathalie, “The Albanian Students of the Mekteb-i Mülkiye ‘Social Networks and Trends of Thought’”, *Late Ottoman Society: The Intellectual Legacy*, Ed. Elisabeth Özdalga, RoutledgeCurzon, London and New York 2005, s. 291-343.

- Clayer, Nathalie, *Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri*, çev. Ali Berktaş, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., 1. Baskı, İstanbul 2013.
- Cankaya, Ali, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, .C. 3, Mars Matbaası, Ankara 1969.
- Çelik, Bilgin, “Üç Kimlikli Bir Jön Türk Aydını: Dr. İbrahim (Ethem) Temo (1865-1945)”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 12, S. 1, Y. 2010, s. 77-98.
- Elsie, Robert, “Kolonja, Şahin (12.1865-1919)”, *A Biographical Dictionary of Albanian History*, I. B. Tauris, New York, 2012, s. 248.
- İbrahim Temo, İttihad ve Terakki Cemiyetinin Teşekkülü ve Hidemat-ı Vataniye ve İnkılâb-ı Milliye Dair Hatıratım, *Biz İttihatçılar*, Yay. Haz. Nurer Uğurlu, Örgün Yay., İstanbul Haziran 2009.
- Kadıoğlu, Sevtap, “Osmanlı Döneminde Türkiye’de Ziraat Okulları Üzerine Notlar ve ‘Tedrisat-ı Ziraiye Nizamnamesi’”, *Kutadgubilig*, S. 8, İstanbul Ekim 2005, s. 239-257.
- Kaya, Gökhan, “II. Meşrutiyet Dönemi Demokratları: Osmanlı Demokrat Fırkası (Fırka-i İbad)”, *Kebikeç*, S. 31, 2011, s. 97-147.
- Kaya, Gökhan, *II. Meşrutiyet’in Siyasal Hayatında Osmanlı Demokrat Fırkası (Fırka-i İbad)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara 2009.
- Leskovikli Mehmet Rauf, *İttihat ve Terakki Ne İdi?*, Yay. haz. Bülent Demirbaş, Arba Yay., 2. Baskı, İstanbul 1991.
- Olgun, Said, “Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Konsoloslarının Arnavutluk Coğrafyasındaki “Muzır Faaliyetlerine” Bazı Örnekler”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 10, s. 50 (Haziran 2017), s. 245-255.
- Olgun, Said, “Bayram Fehmi Bey / Bajo Topulli (1867-1930): Öğretmenlikten Çeteciliğe Çetecilikten Kaymakamlığa Bir Arnavut Milliyetçisinin Sıra Dışı Hayat Öyküsü”, *History Studies*, Volume 10, Issue 1, February 2018, p. 125-145.
- Olgun, Said, “Contributions Albanian Diaspora in Romania to the Development of Albanian Nationalism in the Last Quarter of Nineteenth Century”, *Gimpes of Balkan Cultural History*, Gece Kitaplığı, Ankara 2017, s. 27-42.
- Olgun, Said, *Arnavut Milliyetçiliğinin Gelişiminde Mektepler*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2016.
- Skendi, Stavro, *The Albanian National Awakening 1878-1912*, Princeton University Press, New Jersey 1967.
- Sönmez, Banu İşlet, *II. Meşrutiyette Arnavut Muhalefeti*, Yapı Kredi Yay., 1. Baskı, İstanbul Nisan 2007.
- Şemseddin Sami, *Arnavutluk, Ne İdi, Nedir, Ne Olacak? (Vatan-ı Mukaddesimiz Olan Arnavutluk’u İhâta Eden Tehlike ve Muhâtiraldan Tahlisine Dair Efkâr ve Mutâlaât)*, çev. Şahin Kolonya, Sofya 1907.
- Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye’de Siyasal Partiler*, C. 1, I. Baskı, İletişim Yay., İstanbul 1998.

Ekler

Kolonyalı Şahin Takî

Bükreş Arnavut Komitesinin Filibe Şubesi Üyeleri ve Şahin Kolonya
(Oturanlardan Sağdan Birinci)
BOA, Fotoğraflar (FTG.f), 82.

Şemsedin Sami'nin 5 Haziran 1904'te Vefatından Sonra Yayınlanan
 14 Haziran 1904 Tarihli Drita Gazetesi
 BOA, A.JMTZ.(04), 119/54, H. 16.05.1322 (29 Temmuz 1904)

Drita Gazetesinin 1 Ocak 1908 Tarihli Nüshası
BOA, TFR.I.KV, 196/19595, H. 10.04.1326 (12 Mayıs 1908)

ABECEJA ÇQIH			
L' ALFABET ALBANAIS			
آبجیہ الفبا			
TO ALBANIKON ALPHABITON			
sq.	fr.	tyr.	grq.
a	a	أ	ar
b	b	ب	bar
c	ts	تس	cap
ç	sch	ش	çap
d	d	د	das
dh	dh	ذ	de
e	e	ه	ehe
e	e	ا	eugel
f	f	ف	frike
g	g	غ	gale
g	gh	ك	garper
h	h	ح	hale
i	i	ا	imire
j	y	ي	jave
k	k	ق	kaste
l	l	ل	laker
l	lh	ل	lanube
m	m	م	meine
n	n	ن	nate
q	gn	ق	qeri
o	o	و	ore
p	p	پ	pule
q	q	ك	qere
r	r	ر	rip
p	rr	ر	rap
s	s	س	sy
s	sch	ش	šowc
t	t	ت	trim
th	th	ث	thane
u	ou	و	uhe
v	v	و	vado
x	dx	ذ	xhadure
x	dj	ج	xami
y	y	ي	yl
z	z	ز	zencro
z	z	ز	zuzul

Drita Gazetesinde Yayınlanan Arnavut Alfabeti
BOA, A./MTZ.(04), 119/54, H. 16.05.1322 (29 Temmuz 1904)

Şemseddin Sami'nin Arnavutluk Ne İdi, Nedir, Ne Olacak? İsimli Kitabının
Drita Gazetesinde Arnavut Alfabetiyle Türkçe Yayınlanan Bir Örneği
BOA, TFR.I.MKM, 28/2742, H. 29.03.1326 (11 Mayıs 1908)

Manastır Kongresinde Oluşturulan Aralarında Şahin Kolonya'nın da Bulunduğu
On Bir Kişilik Alfabe Komisyonu (Şahin Kolonya 8 Numara)
Bilmez, *agm*, s. 22.